

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Formandens beretning	10
<i>Formand for Foreningen for Kirkegårdskultur, biskop Elof Westergaard</i>	
Artikler om graven som politisk kamplads modtages	16
Bevaringsværdige gravstedsstrukturer	18
<i>Landskabsarkitekt, kirkegårdskonsulent i Ribe Stift, Mette Fauerskov</i>	
Handler det kun om afdøde?	20
<i>Ph.d., lektor ved Center for Mellemøstudier, Syddansk Universitet, Helle Lykke Nielsen</i>	
Redningsaktion for Femø Kirkegård	32
<i>Formand for Kunst- og Kulturudvalget, Femø Beboerforening, Annelise Svansson og alment praktiserende læge Niels Svansson</i>	
Tanker om tuegrave	40
<i>Tidligere provst Leif Arffmann</i>	
Hvad skal jeg med vores familiegravsted?	44
<i>Arkitekt, projektleder Charlotte Heitmann</i>	
Bæredygtig afsked	52
<i>Stenhuggermester Filip Møller og medlem af bestyrelsen i Landsforeningen af Menighedsråd Hans-Henrik Nielsen</i>	
Med naturen som inspiration	56
<i>Ph.d., professor ved Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, Sveriges lantbruksuniversitet Thomas Barfoed Randrup</i>	
Den naturlignende kirkegård	68
<i>Landskabsarkitekt Martina Rahkonen</i>	
Kirkegården som bærer af en kulturarv i en ny tid	80
<i>Formand for Foreningen for Kirkegårdskultur, biskop Elof Westergaard</i>	
Privat: Ikke alle steder på kirkegården er for alle	88
<i>Ph.d. Anne Kjærsgaard</i>	

Gravminder mellem ørerne. Anmeldelse.....	102
<i>Cand.mag., museumsvært, Museum Thy, Jimmy Munk Larsen</i>	
Historie fortælles på kirkegården. Anmeldelse.....	106
<i>Museumsdirektør, Museum Lolland-Falster, Ulla Schaltz</i>	
Kirkens Rum. Anmeldelse	109
<i>Landskabsarkitekt, kirkegårds konsulent i Haderslev Stift, Anne Vium Skaarup</i>	
Memento Vitae og Skabt, skrøbelig og håbefuld. Anmeldelser	112
<i>Sognepræst i Aarhus Domkirke Henrik Grøndal Lund</i>	
Generalforsamlingen 2022	116
Glimt fra årsmødet 2022	119
<i>Sekretær i Foreningen for Kirkegårdskultur, Stine Helweg</i>	
Foreningen for Kirkegårdskultur	124
Bestyrelsen i Foreningen for Kirkegårdskultur	126

Forord

Hvad betyder grøn omstilling, og hvordan skal den udmøntes i praksis? Det er spørgsmål, som i høj grad præger udviklingen på de danske kirkegårde i disse år og derfor også dette årsskrift. Det er væsentligt, at kirkegårdene er med til at yde deres bidrag til at bremse klimaforandringerne og øge biodiversiteten, men samtidig vil vi gerne understrege at, at begrebet bæredygtighed rummer flere aspekter, som ikke må glemmes.

Kirkegårdenes økonomiske, sociale og kulturelle værdier bør sikres og overleveres intakte til de fremtidige generationer lige så vel som de økologiske. Bæredygtighed betyder altså også, at kirkegårdens økonomiske ressourcegrundlag ikke kortsigtet må udpines og undermineres; at kirkegården som hele samfundets begravelsesplads fortsat skal give plads til alle borgere i al deres diversitet; og endelig at vi skal værne om de kulturlevn, der er blevet os overgivet fra fortiden, så fremtidige generationer også kan glæde sig over kirkegårdenes mangfoldighed. Ud over det økologiske aspekt beskæftiger artiklerne i årsskriftet sig derfor også med kulturelle og sociale bæredygtighedsaspekter.

Alle bæredygtighedsaspekterne bør altid sammentænkes i et bredt helhedsperspektiv, ingen af dem bør stå alene eller suverænt overordnes de øvrige. Men hvor skal sammen-tænkningen og de praktiske initiativer egentlig komme fra? Hvem har ansvaret for omstillingen til bæredygtighed bredt forstået? Artiklerne i årsskriftet viser, at der arbejdes med problemstillingerne fra mange forskellige sider. Både private enkeltpersoner, menighedsråd, sammenslutninger af frivillige og fagprofessionelle kaster deres kræfter ind. Og de gør det på mange forskellige niveauer, helt nede fra indretningen og pasningen af det enkelte gravsted og op til design og omlægning af kirkegårdsanlæg samt omorganisering af arbejdet på kirkegården som helhed.

Alle kan være med - og mange er med - men artiklerne afslører også, at der er forskellige syn på, hvorvidt der er behov for en mere overordnet styring af kirkegårdenes omstillingsproces. Vi håber særligt, at årsskriftet vil give anledning til en fortsat debat herom.

Emner med stor relevans for udviklingen af kirkegårdens kulturelle, økologiske og sociale bæredygtighed var også centrale på Nordisk Kongres, som Nordisk Forbund for Kirkegårde og Krematorier (NFKK) afholdt i september i Finland. De fire danske oplæg ved konferencen bringes i artikelform i sektionen umiddelbart før anmeldelser af aktuelle bøger og podcasts. Derudover indeholder årsskriftet som altid bidrag med direkte afsæt i Foreningen for Kirkegårdskulturs arbejde, herunder også en opfordring fra redaktionen til at indsende forslag til artikler til næste årsskrift, der belyser graven som politisk kamplads.

Sammen med årsskriftet er Foreningen for Kirkegårdskultur særdeles glad for at kunne udsende bogen *Bevaringsværdige gravstedsstrukturer - umistelig kulturarv på kirkegården* forfattet af foreningens næstformand, landskabsarkitekt Mette Fauerskov. Hermed understreger foreningen den akutte vigtighed, den tillægger sikringen af kirkegårdens grønne kulturarvs-værdier, noget som også blev fremhævet i sidste årsskrift.

Årsskriftet indledes med formand Elof Westergaards årsberetning, hvor han kredser om baggrunden for, at han så hyppigt møder spørgsmål om reglerne for henholdsvis adfærd på kirkegårde og håndtering af aske.

Redaktionen for Kirkegårdskultur bringer en opfordring til at indsende forslag til næste årsskrift under temaet *Graven som politisk kamplads*.

Mette Fauerskov skriver om det store behov for at sikre grønne kulturværdier på kirkegårdene og præsenterer som et skridt på vejen hertil bogen *Bevaringsværdige gravstedsstrukturer* udgivet af Foreningen for Kirkegårdskultur.

Helle Lykke Nielsen beskriver muslimske begravelses- og gravpraksisser i Danmark, både på og uden for kirkegårdene, og giver indsigt i gravstedernes variation samt tolkning af og forhold til det religiøst foreskrevne, som de udtrykker.

Annelise Svensson og Niels Svensson fortæller om kampen for bevaring af gamle gravsteder på Femø Kirkegård, drevet af ihærdige lokale ildsjæle og sikret af frivillige, der jævnligt mødes på kirkegården for at vedligeholde dem.

Leif Arffmann beretter om tuegravens historie og tager os med til Gammel Sogn Kirkegård, hvor der stadig findes

eksempler bevaret i kraft af det, som forfatteren kalder en folkelig fredning.

Charlotte Heitmann er blevet gravstedsholder for et familiegravsted. Hun fortæller om en proces med tøvende forandringer og behovet for at gøre et gammelt gravsted meningsfuldt på ny, hvor en økologisk tilgang har spillet en stor rolle.

Filip Møller og Hans-Henrik Nielsen skriver om projektet *Bæredygtig afsked*, som er initieret af Herlufsholm Kirkegård og arbejder med at finde frem til konkrete grønne løsninger i den daglige praksis på landets kirkegårde.

Thomas Barfoed Randrup introducerer til naturbaseret forvaltningsstrategi på kirkegårdene. Han gennemgår de centrale teoretiske begreber og viser, hvordan de kan omsættes i praksis.

Martina Rahkonen skriver om natursynets betydning og arbejdet med at transformere Vester Hassing Kirkegård til naturkirkegård.

Elof Westergaard fortæller om samarbejdet i NFKK og reflekterer over, hvordan de nordiske landes kirkegårdskultur tager farve af samfundsudviklingen og afspejler vor tids forestillinger om individ, samfund og natur.

Anne Kjærsgaard ser nærmere på sammenhængen mellem oplevelser af eksklusion, forskellige gravstedstyper og fremvæksten af nye forståelser af familiebegrebet.

Jimmy Munk Larsen anmelder podcastserierne *Gravminder* og *Et liv levet*, som fortæller om de døde og deres historier med afsæt i gravsteder på kirkegårde i Aarhus og København.

Ulla Schaltz anmelder Susanne Guldagers bog *Historie fortælles på kirkegården – byhistorie og begravelsespladser i Faaborg*.

Anne Vium Skaarup anmelder bogen *Kirkens Rum – kunsten, arkitekturen og den visuelle liturgi* skrevet af Morten Skriver et al.

Henrik Grøndal Lund anmelder bøgerne *Skabt, skrøbelig og håbefuld. Om hvorfor det er godt at gå en tur på kirkegården og engang ende der* og *Memento Vitae. Betragtninger om død og liv*, begge skrevet af Elof Westergaard.

Redaktionen